

№2

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

ILMIY ELEKTRON JURNALI

ISSN: 2181-3965
VOLUME 5
TOSHKENT 2026

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

To‘lqin Zakirovich Teshabayev – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma‘naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta‘lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne‘matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymurotov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qongratbay Avezimbetovich – texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputati

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta‘lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu‘min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti professori (Malayziya qirolligi)

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo'yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo'rayev Abdug'affor Safarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich – Farg'ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug'bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasi professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo'rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o'g'li – mas'ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali
23.11.2022-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №R-566966 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №049864

MUNDARIJA

Akobirova Nodira Najmiddin qizi	Biznes subyektlarini tasniflash tizimida kuzatiladigan asosiy institutsional muammolar	8
Ashirova Aziza Zarif qizi, Chingulov Qahramon Ravshanovich	Qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanish tendensiyalari: mavjud muammolar va ularni hal qilish yo'llari	15
Dexkanova Nargiza Sharifovna	Sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatining nazariy jihatlar	22
Rustamov Maqsud Suvonqulovich, Normatov Muslimbek No'rbo'ta o'g'li	O'zbekistonda naqd pulsiz hisob-kitoblar va to'lov tizimi: rivojlanishi va istiqbollari	28
Mamatkulov Baxtiyor Xalmuradovich	O'zbekiston respublikasi aholisining hayotiy darajasi va sifatini statistik ko'rsatkichlar orqali tahlil qilish	35
Туляганова Шахноза Самукджановна	Цифровизация и инновационные банковские продукты в эпоху цифровой экономики	42
Alimov Umid Xamid o'g'li, Rustamov Maqsud Suvonqulovich	Iqtisodiyotda yetakchi mamlakatlar tajribasida tijorat banklari biznes ekotizimi rivojlanish bosqichlari	48
Teshaboyeva Mohigul Eldorjon qizi	Ishlab chiqarish tannarxining moliyaviy natijalarga ta'sirini baholash uslublari (gilam ishlab chiqarish korxonalari misolida)	55
Ibodullayev Shohboz To'liqin o'g'li	Tijorat banklarida kredit riski va uning bank likvidililigiga ta'siri	61
Toshniyozov Sherali Kamoliddinovich	Blockchain texnologiyasi asosida moliyaviy tranzaksiyalarni nazorat qilish: DLT arxitekturas, smart-kontraktlar va O'zbekiston amaliyoti	68
G'aybullayeva Zilola Rahmatullayevna, Abduxalilov Sardor Abdullo o'g'li	Tijorat banklar faoliyatini raqamlashtirishning iqtisodiy samaradorligi	79
O'ktamova Nozima Narzulla qizi	Tijorat banklari aktivlarini diversifikatsiyasini rivojlantirish yo'nalishlari	85
Ochilova Ibodat G'ulom qizi	Moliyaviy risklarni aniqlash, baholash va bartaraf etishning ekonometriya asosidagi yondashuvi: empirik tahlil va omillar modeli	91
Umariy Muxriddin Xusniddin o'g'li	Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini tavsiflovchi ko'rsatkichlarni ekonometrik modellash	99
Oybekov Shohjahon Akmal o'g'li	Dual ta'lim asosida oliy ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini moliyalashtirish istiqbollari	104
Madaminov G'ayrat Madiyarovich	AQSH harbiy xizmatchilarini moddiy rag'batlantirish tizimining metodologik asoslar va iqtisodiy samaradorligi	110
Arifjanova Yayraxon Usmonxo'jayevna	O'zbekiston korporativ emitentlarining xalqaro obligatsiyalari muomilasi	117
Хожиева Гулнора Хабибуллаевна	Консолидациялашган молиявий ҳисобот аудитини ташкил этишнинг норматив-ҳуқуқий асослари	124
Roza Khudaybergenova	The role of tax policy in enhancing the attractiveness of the investment climate	131
Tashmatova Rano Gaibovna, Qodirov Nurhayot Normuhammad o'g'li	Markaziy bank raqamli valyutasining xalqaro to'lovlar tizimidagi o'rni: transchegaraviy operatsiyalarni optimallashtirish	137
Abdinazarov Akbar Baxriddin o'g'li, Khudayarov Makhmasaid, Sherkuziyev Mamadiyar	Infra qizil spektrometrik o'lchovlarni metodika va ishlash tamoyillari	145
Davronova Feruza Rahmonovna, Olimova Mehrangiz Feruzovna	Qishloq xo'jaligining raqamli transformatsiyasi: texnologiyalar agrar iqtisodiyotni qanday o'zgartirmoqda	154
Qilichev Sanjarbek Javlonbek o'g'li	Sug'urta kompaniyalarida investitsion faoliyat samaradorligini oshirish yo'llari	160
Boymurodova Lobar Tursunboy kizi	Insurance relations: nature and boundaries	165
Абдуллаев Шавкат Насриддинович	Яширин иқтисодиётнинг иқтисодий хавфсизликка таъсири ва ижтимоий оқибатлари	179
Айматова Фарида Хуразовна	Роль ESG-факторов на финансовую устойчивость и инвестиционную привлекательность университетов	186
Shoaxmedova Nozima Xayrullayevna	Xalqaro tajribalar asosida kripto sanoati faoliyati tahlili va ularning ishlash prinsiplari	193
Одинаев Равзатилло Асатуллоевич	Технологик ривожланиш қонуниятлари иқтисодиётдаги таркибий тузилмaviy такомиллаштиришлар асоси сифатида	199
Ахмедов Хасанжон Мухаматович	Миллий иқтисодиётнинг институционал таркибий тузилмаси ва уни такомиллашуви	206
Abduraxmonova Munisa Axat qizi	Aloqa va axborot xizmatlarini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari va ularning nazariy yondashuvlari	215

Abdullaeva Madina Bahadirova, Muyassar Umarchodjaeva Ganievna	Evolution of organizational culture in industrial enterprises in the context of digital transformation	220
Mexmonaliyev Ulug‘bek Erkinjon o‘g‘li	Aksiyadorlik jamiyatlarida firibgarlikni aniqlash va oldini olishda ichki nazorat tizimining o‘rni	228
Ирмухамедова Муслима Дилшадовна	Особенности инвестиций в акции эмитентов в условиях формирования фондового рынка Узбекистана	236
Srajidinova Nodira Shavkatovna	Mintaqaviy sanoat siyosatini takomillashtirish va iqtisodiy o‘rinishni prognozlash mexanizmlari	243
Ergasheva Ma‘mura Farxodovna	Investitsiyalarning tarkibiy dinamikasi va ularning iqtisodiy o‘rinishga ta‘sirini korrelyatsion-regression tahlil qilish	248
Muxtorova Zarina Abduxalil qizi	Migratsiyaning bandlik va ishsizlik darajasiga ta‘siri	259
Abdukaxxorova Durdona Ixomovna, Hakimova Muhabbat Fayziyevna	Factors of sustainable development of the education system in the context of digital transformation	264
Маннапова Раъно Абборовна, Хамиджонов Бобиржон Анваржон ўғли	Бюджет ташкилотларида маблағлардан самарали фойдаланишда ички аудитни рақамлаштириш	270
Zaynalov Jahongir Rasulovich, Abdullayeva Sadokat Shonazarovna, Nurmuhamedov Abbos Mamadaliyevich	Kichik moliyaviy institutlar va ularning sanoati rivojlangan mamlakatlardagi faoliyat yuritish xususiyatlari	276
Мамбетсапаев Курбанияз Айниязович	Развитие социальной инфраструктуры и качество жизни населения: анализ в разрезе регионов Узбекистана за 2012–2024 годы	282
Suyunova Zuxra Bahodir qizi, Fayzullayev Jonibek Alisherovich	Korporativ boshqaruvda auditning roli va ahamiyati	287
Жиянова Наргиза Эсанбоевна, Курбаниязова Диана Даутибаевна	Современное состояние фондового рынка Республики Узбекистан: институциональный и аналитический аспект	294
Tojiyev Javlonbek Rustamovich, Otaxonova Maftunaxon Tulkinbekovna, Bekmuratov Samariddin Shamuratovich	Kichik biznesda raqamli marketing: O‘zbekiston sharoitida samaradorlik va integratsiya modellari	305
Iboyev Saxiddin Mansurovich	Ta‘lim tizimini moliyalashtirishning zamonaviy modellari	314
Ismoilova Feruza Kubaymurodovna, Bozorov Sardor Ilhom o‘g‘li	Ta‘lim xizmatlari bozorida universitetning raqobatbardoshligini baholash va uni yaxshilash strategiyasini tanlash	322
Xolbekov Shoxsuvor Ochilovich, Ochilov Orifjon Shohsuvor o‘g‘li	Kambag‘allik darajasini pasaytirishning ba‘zi iqtisodiy omillari. (Qashqadaryo viloyati misolida)	328
Жунайдуллаев Мелс Аслиддин ўғли	Индивидуал спортчиларни тайёрлаш тизимини бошқариш амалиётига бағишланган илмий назарияларнинг гуруҳланиши	334
Ne‘matova Moxinur Farxod qizi	Maxsulotlarni sotish va xizmatlar ko‘rsatishda marketing siyosatini internet tarmog‘i yordamida takomillashtirish istiqbollari	340
Султонмуродов Бобир Баходирович, Абдуллоев Фуркат Олимджонович	Риск инвестиций в исламском финансировании	346
Xasanov Sardor Xazratkulovich	O‘zbekiston tijorat banklarida kredit risklarini boshqarish tizimi: institutsional asoslar va amaliy samaradorlik tahlili	352
Tursunkulova Gulchiroy Burxonovna	O‘zbekistonda ekologik audit tizimining rivojlanishi	360
Xomitov Komiljon Zoitovich	Rieltorlik faoliyatini tartibga solishning xorij va O‘zbekiston tajribasi tahlili	365
Usmanova Muslimaxon Abdusalomxo‘ja qizi	O‘zbekiston respublikasi tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini oshirishda depozit va kreditlarning ulushi va ahamiyati	373
Qodirov Bahodir Qudratovich	O‘zbekistonda bevosita va bilvosita soliqqa tortish darajalarini tarixiy shakllanishi	378
Адилова Гульмира Шамшетдиновна	Корпоратив лойиҳа бошқарувининг назарий асослари	385
Muminova Parvina Ilhom qizi	Jahon amaliyotida bank majburiyatlari hisobini yuritishda MREL va TLAC iqtisodiy tushunchalar tasnifi ahamiyati	393
Озод Улугбекович Мавлонов	Систематический обзор литературы по корпоративным конфликтам в государственных предприятиях	398
Mamatov Axmetjon Atajanovich, Xurramov Azamat Fayzullaevich	Qishloq xo‘jaligi maxsulotlari eksportini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning xorijiy davlatlar tajribasi	405
Adilova Zohida Ikromjonovna	Bugungi kunda banklar tomonidan aholi to‘lov qobiliyatini ta‘minlashdagi	413

	muammolar	
Sultanova Gavkhar Karimovna, Muysinova Mushtariy Azamat qizi	Innovation and export diversification: a comparative analysis of South Korea, China and Singapore experience	420
Муминходжаева Дилноза Рамизовна	Учет доходов и анализ финансовых результатов в условиях перехода на МСФО	427
Mamatqulov Avazbek Axmadaliyevich	O‘zbekiston oliy ta’lim muassasalarida ichki auditni huquqiy-me’yoriy tartibga solish	433
Narzullayev Elmurod Shuxrat o‘g‘li	Chiqindilarni qayta ishlash tizimini rivojlantirishda davlat siyosati va iqtisodiy rag‘batlantirish mexanizmlari	441
Kuvondikov Ravshan Qushaqovich	Analysis of the effectiveness of investments attracted to the regions: modern approaches	447
Suvpo‘latov Ozodjon Alijon o‘g‘li	Aholining tadbirkorlik salohiyatini rivojlantirish barqaror iqtisodiy o‘sishning muhim omili sifatida	453
Рахимов Матназар Юсупович	Иқтисодий ночорлик(бонкротлик), тўловга қобилиятсизликни баҳолашдаги муаммоли жиҳатлар	459
Ли Ирина Валентиновна	Развитие интеллектуальной таможи на основе цифровой трансформации: модель управления проектами и система управления рисками	466
Yangiboyev Dilshod G‘ulomovich, Nuriddinova Nilufar	Iqtisodiyotga raqamli iqtisodiyotni joriy etishning istiqbollari	475
Murodov Jahongir Choriyevich	O‘zbekiston Respublikasi fermer xo‘jaliklarida qo‘shilgan qiymat zanjiri samaradorligini statistik baholash metodologiyasini takomillashtirish	481
Гулямова Асия Нурутдинова	Цифровая трансформация финансового сектора: глобальные тренды и национальные особенности	486
Baymurotov Tursunbay Maxkambayevich	Risk komponentlari: umumiylik va o‘ziga xoslik	492
Ismatillayeva Mehrinoz Fozilovna	Korxonaning strategik boshqaruv tizimida bozor va narx strategiyalarini shakllantirish va samaradorligini baholash	505
Saidova Sevaraxon Abdumo‘min qizi	Xalqaro audit standartlari asosida auditorlik tekshiruvini rejalashtirish jarayonlarining kompleks metodikasini takomillashtirish	512
Inoyatov Mardonbek Mo‘min o‘g‘li	Oliy ta’lim muassasalarida ilmiy tadqiqot loyihalari va tijoratlashtirish faoliyati buxgalteriya hisobi va ichki auditing nazariy masalalari	518
Нуралиев Бехзод Бахтиёр ўғли	Молиявий инструментларнинг иқтисодий мазмуни, таснифи ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари	524
Turabova Shaxnoza Taxirovna	Tijorat banklarida kredit skoringini takomillashtirishda big data va mashinaviy o‘qitish texnologiyalarining roli	531
Narzullayeva Xilola Abdukomilovna	O‘zbekiston iqtisodiyotga xorijiy investitsiya va kreditlarni jalb qilish va moliyalashtirish	539
Majidov Amirxon Abdumalik o‘g‘li	Ko‘chmas mulklarni garov ta‘minoti sifatida baholashni takomillashtirish	550
Abdullayev Axrorjon Axadjon o‘g‘li	O‘zbekiston uchun JSTga a‘zo davlatlarda kichik biznes rivojlanishi tajribasi: qiyosiy tahlil (Xitoy, Vetnam, Qozog‘iston misolida)	560
Xushvoqov Azizbek Sirojiddinovich	Investitsiyaviy muhit jozibadorligini oshirish bilan bog‘liq muammolar	570
Ismoilov Asadbek Abdusamat o‘g‘li, Bababekova Zebo Baxtiyor qizi	Davlat auditi tizimini raqamlashtirish va xalqaro standartlar asosida isloh qilish: O‘zbekiston tajribasi va istiqbollari	578
Yovkochev Sherzod Shukhratovich	Modern mechanisms for enhancing the methodology of monitoring the effectiveness of cooperation with international financial institutions	587
Умаралиев Санжар Султоналиевич	Хорижий инвестицияларни жалб этишнинг молиявий механизмларини шакллантиришнинг назарий асослари	593
Umarov Vaxrom Boxodir o‘g‘li	Investitsiya muhiti jozibadorligini oshirishning ilg‘or xorij tajribalari	600
Ташматова Мухтабар Алишеровна	Қишлоқ хўжалигининг барқарор ривожланишини инвестициялаш бўйича хориж тажрибаси ва ундан Ўзбекистон амалиётида фойдаланиш имкониятлари	610
Abdullayev Dilmurod Aliyar o‘g‘li	Iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta‘minlashda bevosita soliqqa tortish ma‘muriyatchiligini takomillashtirish yo‘nalishlari	620
Aminov Farrux Farxadovich	O‘zbekistonda innovatsion loyihalarni moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish istiqbollari	627
Yusupov Ahmadbek Tajiyevich Mehmonov Sultonali Umaraliyevich	Asosiy kapitalga investitsiyalarni moliyalashtirishni takomillashtirish	637

Rajabova Malika Nuriddin kizi	The institutional quality and Foreign Direct Investment inflows in Central Asian Countries	645
Saidov Sardorbek Iskandarbekovich	Likvidlikni boshqarishning zamonaviy usullari va inflyatsion jarayonlar	654
Mamadjanov Farrux Gayratovich	O'zbekiston bank-moliya tizimida kapital oqimlarini barqarorlashtirishning institutsional asoslari	663
Khakimov Doston	Intrinsic versus market-based valuation approaches in pharmaceutical equity research: evidence from Novartis AG	672
Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi	Aksiya qiymatini baholashning nazariy va amaliy asoslari	680
Zokirova Feruza Farxod qizi	Aholi jamg'armalarini investitsiya faoliyatiga jalb qilishning nazariy va amaliy asoslari	686
Байдарова Сабина Бахтияровна	Влияние глобализации на экономику развивающихся стран на примере Узбекистана, Индии и Китая	693
Gafurova Umida Fatixovna	Korxonalar investitsion va innovatsion faoliyati samaradorligini oshirishning fiskal-institutsional mexanizmlari	700
Aliyeva Nodiraxon Abdumalikovna	Ipakchilik korxonalarida innovatsion faoliyatni boshqarishda iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirish	709
Tilakov Navruz Maxmudovich	Kichik biznes subyektlarining investitsion faoliyatini moliyalashtirishning joriy holati va o'zgarish tendensiyalari tahlili	715
Fozilchayev Shuhratjon Qobiljon o'g'li	Eksportga yo'naltirilgan korxonalarda valyuta risklarini xedjerlash (sug'urtalash) mexanizmlarini takomillashtirish	725
Насиров Эгамкул Исмаилович	Бюджет харажатларининг иқлим ўзгаришларига таъсирини таснифлашнинг методологик жиҳатлари	731
Umarov Zafar Absamatovich	Banklarda kreditlar buxgalteriya hisobini MHXS (IFRS) 9 «Moliyaviy vositalar»ni qo'llash asosida takomillashtirish	738
Yo'ldashev Xushniddbek Soyibjon o'g'li	Nodavlat oliy ta'lim muassasalari dividend siyosati samaradorligini oshirish yo'llari	747
Абдураимова Мафтунахон Ахматовна	Аудиторлик текширувлари жараёнида суғурта ташкилотларида суғурта фирибгарлигига мойиллик борлигини аниқлаш методологияси	753
Абидов Мансур Илхомжонович	Молиявий назоратни ташкил этишнинг хорижий тажрибаси ва ундан Ўзбекистон амалиётида фойдаланиш истикболлари	759
Safarova Nodira Ashuraliyevna	Barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda yashil soliqlarning roli	765
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich	Farmatsevtika sanoatida investitsiyalar hisobiga yangi o'sish nuqtalarini aniqlash	772
Xaydarova Charos Nizomiddin qizi	O'zbekistonda davlat-xususiy sheriklik loyihalarini moliyalashtirishda xatarlarni boshqarish mexanizmlari	781
Utanov Bunyod Kuvandikovich	Agrar soha samaradorligini k-means klasterlash usuli asosida statistik baholash	792
Aminova Nilufar Umarboy qizi	O'zbekiston bank tizimida islomiy moliyalashtirish mexanizmlarini joriy etish masalalari	798
Narkuziyev Anvar Rustamovich	Davlat qarzi va inflyatsiya o'zaro ta'sirining xalqaro tajribasi	808
Sattorov Ixtiyor Ochilovich, Karimov Shohruh Yo'ldoshali o'g'li	Islom moliyasi rivojlanishi sharoitida risklarni boshqarish hamda makroiqtisodiy dividendlarini oshirish yo'nalishlari	815
G'afurov Olimjon G'olib o'g'li	Markaziy bankning mustaqilligi va kommunikatsiya siyosati: milliy valyuta barqarorligini ta'minlash bo'yicha nazariy konsepsiyalar	823
Ergashev Azizxon Avazxon o'g'li	Tijorat banklarida moliyaviy xizmatlar samaradorligini kompleks baholash va oshirish metodologiyasi	831
Shoyimov Adiz Sadredinovich	To'qimachilik sanoati rivojlanishining dinamik taqsimlangan laglar modeli asosidagi ekonometrik tahlili	837
Saidov Doniyor Abdullayevich	“Smart banking – financial stability” konseptual yondashuvi asosida o'zbekiston tijorat banklari moliyaviy barqarorligini kompleks baholash	845
Xolmurotov Fozil Saribayevich	Eksportga yo'naltirilgan raqobatbardoshlik mintaqaviy iqtisodiy barqarorlik omili sifatida: nazariy asoslar va amaliy yo'nalishlar	852
Aliyev Ma'ruf Komiljon o'g'li	Kimyo sanoati korxonalarida aylanma kapitalni samarali boshqarish orqali moliyaviy barqarorlikni oshirish yo'llari	865
Shukurullayev Davron Lutfullo o'g'li	Yashil loyihalarni moliyalashtirishda risklarni boshqarish mexanizmlari	874
Mirzaaxmedov Xamidullo Saydamatovich	Namangan viloyatida xorijiy investitsiyalarni jalb etish mexanizmlarini takomillashtirish	887

KIMYO SANOATI KORXONALARIDA AYLANMA KAPITALNI SAMARALI BOSHQARISH ORQALI MOLIYAVIY BARQARORLIKNI OSHIRISH YO‘LLARI

Aliyev Ma'ruf Komiljon o'g'li

PhD, Axborot texnologiyalari va
menejment universiteti
iqtisodiyot kafedrası dotsenti

E-mail: marufaliyev5955@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada kimyo sanoati korxonalarida aylanma kapitalni samarali boshqarish orqali moliyaviy barqarorlikni oshirish masalalari tadqiq etiladi. Kimyo sanoatida ishlab chiqarishning uzluksizligi xomashyo zaxiralari, debitorlik qarzlari va pul mablag'larining holatiga bog'liq bo'lib, ularni oqilona boshqarish korxonaning likvidligi hamda to'lov qobiliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Maqolada aylanma kapitalning tarkibiy unsurlari, ulardan foydalanishdagi muammolar va moliyaviy barqarorlikka ta'sir etuvchi omillar yoritilgan. Xususan, mablag'larning zaxiralarda ortiqcha band bo'lib qolishi, debitorlik qarzlarning sekin aylanishi va qisqa muddatli majburiyatlarning ortishi bilan bog'liq moliyaviy xavflar ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda pul aylanish davrini qisqartirish, zaxiralarni maqbullashtirish hamda debitorlik va kreditorlik qarzlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash yo'nalishlariga e'tibor qaratilgan. Aylanma kapitalni samarali boshqarish kimyo sanoati korxonalarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlashning muhim omili sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: Kalit so'zlar: kimyo sanoati korxonalari, aylanma kapital, moliyaviy barqarorlik, aylanma mablag'lar, likvidlik, to'lov qobiliyati, debitorlik qarzlari, kreditorlik qarzlari, ishlab chiqarish zaxiralari, pul oqimlari, pul mablag'larining aylanish davri, aylanma kapitalni boshqarish samaradorligi.

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ХИМИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ПОСРЕДСТВОМ ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ОБОРОТНЫМ КАПИТАЛОМ

Алиев Маъруф Комилжон угли

PhD, доцент кафедры экономики Университета
информационных технологий и менеджмента

E-mail: marufaliyev5955@gmail.com

Аннотация. В статье исследуются вопросы повышения финансовой устойчивости предприятий химической промышленности посредством эффективного управления оборотным капиталом. Непрерывность производственных процессов в химической промышленности во многом зависит от состояния запасов сырья, дебиторской задолженности и денежных средств, рациональное управление которыми непосредственно влияет на ликвидность и платежеспособность предприятия. Рассматриваются основные элементы оборотного капитала, проблемы эффективности его использования и факторы, влияющие на финансовую устойчивость. Особое внимание уделяется финансовым рискам, связанным с чрезмерным отвлечением средств в запасы, замедлением оборачиваемости дебиторской задолженности и увеличением краткосрочных обязательств. В исследовании рассматриваются направления сокращения денежного операционного цикла, оптимизации запасов и обеспечения сбалансированности дебиторской и кредиторской задолженности. Эффективное управление оборотным капиталом рассматривается как важный фактор укрепления финансовой устойчивости предприятий химической промышленности и обеспечения их долгосрочного развития.

Ключевые слова: предприятия химической промышленности, оборотный капитал, финансовая устойчивость, оборотные средства, ликвидность, платежеспособность, дебиторская задолженность, кредиторская задолженность, производственные запасы, денежные потоки, цикл оборота денежных средств, эффективность управления оборотным капиталом.

WAYS TO IMPROVE THE FINANCIAL STABILITY OF CHEMICAL INDUSTRY ENTERPRISES THROUGH EFFECTIVE WORKING CAPITAL MANAGEMENT

Aliyev Ma'ruf Komiljon ugli

PhD, Associate Professor, Department of Economics,
University of Information Technology and Management

E-mail: marufaliyev5955@gmail.com

Abstract. This article examines ways to improve the financial stability of chemical industry enterprises through effective working capital management. The continuity of production processes in the chemical industry largely depends on the availability of raw material inventories, the level of accounts receivable, and cash resources. Their efficient management directly affects the liquidity and solvency of enterprises. The article explores the main components of working capital, challenges associated with its efficient utilization, and factors influencing financial stability. Particular attention is paid to financial risks arising from excessive funds tied up in inventories, slow turnover of accounts receivable, and increasing short-term liabilities. The study examines approaches to shortening the cash conversion cycle, optimizing inventory levels, and maintaining a balance between accounts receivable and accounts payable. Effective working capital management is considered an important factor in strengthening the financial stability of chemical industry enterprises and ensuring their long-term development.

Key words: chemical industry enterprises, working capital, financial stability, current assets, liquidity, solvency, accounts receivable, accounts payable, inventories, cash flows, cash conversion cycle, working capital management efficiency.

Kirish

O'zbekiston iqtisodiyotida kimyo sanoatining rivojlanishi ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va korxonalarning moliyaviy imkoniyatlarini mustahkamlash bilan chambarchas bog'liq. So'nggi yillarda tarmoqqa yo'naltirilayotgan investitsiyalar hajmi ortib borayotgan bo'lsa-da, ishlab chiqarish xarajatlarining yuqoriligi, xomashyo zaxiralariga katta miqdorda mablag' jalb qilinishi va joriy majburiyatlarni moliyalashtirish zarurati aylanma kapitalni samarali boshqarish masalasini yanada dolzarblashtirmoqda. Ayniqsa, kimyo sanoatida ishlab chiqarish siklining davomiyligi va moddiy resurslarga bo'lgan ehtiyoj korxonalarning likvidligi hamda to'lov qobiliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, so'nggi yillarda O'zbekiston kimyo sanoatiga 8,3 milliard AQSh dollari miqdorida investitsiya kiritilib, 87 ta yirik ishlab chiqarish quvvati ishga tushirilgan. Shunga qaramay, so'nggi to'qqiz yilda respublika sanoatining o'rtacha yillik o'sishi 6,3 foizni tashkil etgan bir paytda, kimyo sanoatida ushbu ko'rsatkich 3 foizga ham yetmagan [1].

Bu holat tarmoqda ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirish bilan bir qatorda mavjud moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish zarurligini ko'rsatadi.

Kimyo sanoati korxonalarida aylanma kapitalning yetarli bo'lishi ishlab chiqarish uzluksizligini ta'minlasa, uning zaxiralar va debitorlik qarzlari ortiqcha band bo'lib qolishi mablag'lar aylanishini sekinlashtiradi. Natijada qisqa muddatli moliyalashtirishga ehtiyoj ortib, korxonaning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu jihatdan aylanma kapital tarkibini maqbullashtirish, pul mablag'larining aylanish davrini qisqartirish hamda debitorlik va kreditorlik qarzlari muvofiqlashtirib boshqarish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi kimyo sanoati korxonalarida aylanma kapitalni boshqarishning moliyaviy barqarorlikka ta'sirini o'rganish hamda undan foydalanish samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Aylanma kapitalni boshqarish va uning korxonalar moliyaviy barqarorligiga ta'siri korporativ moliya sohasidagi tadqiqotlarda muhim o'rin egallaydi. Bu borada shakllangan ilmiy qarashlarning aksariyati aylanma mablag'larning aylanish tezligi, debitorlik va kreditorlik qarzlari, ishlab chiqarish zaxiralari hamda korxona rentabelligi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishga qaratilgan. Biroq aylanma kapitalni qisqartirish har qanday sharoitda ham ijobiy natija bermaydi. Uning haddan tashqari kamayishi ishlab chiqarish uzluksizligi va joriy to'lov qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Belgiyalik iqtisodchi Mark Deloof (Marc Deloof) aylanma kapitalni boshqarish bilan korxona rentabelligi o'rtasidagi bog'liqlikni 1009 ta yirik korxonaning 1992–1996-yillardagi ma'lumotlari asosida tadqiq etgan. Olim debitorlik qarzlarni undirish va zaxiralarni saqlash muddatini qisqartirish rentabellikni oshirish imkonini berishini aniqlagan. Uning tadqiqotida pul mablag'larining aylanish davri aylanma kapitalni boshqarish samaradorligini ifodalovchi asosiy ko'rsatkichlardan biri sifatida qo'llanilgan [2].

Sonia Baños-Caballero, Pedro J. García-Teruel va Pedro Martínez-Solano tadqiqotlarida esa aylanma kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar bilan korxona faoliyati samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlik boshqacha nuqtayi nazardan baholangan. Mualliflar ushbu bog'liqlik teskari U shakliga ega ekanligini, ya'ni aylanma kapitalning muayyan maqbul darajasi mavjudligini aniqlagan. Bu darajadan ortiq mablag' jalb qilish qo'shimcha moliyalashtirish xarajatlarini yuzaga keltirsa, uning yetishmasligi sotish imkoniyatlarining cheklanishiga sabab bo'lishi mumkin [3].

Nihat Aktas, Ettore Croci va Dimitris Petmezas aylanma kapitalni boshqarishning korxona qiymati hamda investitsiya faoliyatiga ta'sirini o'rgangan. Ularning tadqiqot natijalariga ko'ra, aylanma kapitalning maqbul darajasiga yaqinlashgan korxonalarda operatsion va bozor ko'rsatkichlari yaxshilanadi. Ayniqsa, aylanma mablag'larda samarasiz band bo'lib qolgan moliyaviy resurslarni bo'shatish ularni yuqoriroq daromad keltiruvchi investitsiya yo'nalishlariga safarbar etish imkonini yaratadi [4].

Ko'rib chiqilgan tadqiqotlarda aylanma kapital samaradorligi asosan rentabellik, korxona qiymati va investitsiya imkoniyatlari orqali baholangan. Moliyaviy barqarorlik esa likvidlik, qisqa muddatli majburiyatlarni qoplash imkoniyati va moliyalashtirish manbalari o'rtasidagi muvozanatni ham qamrab oladi. Ayniqsa, kimyo sanoatida xomashyo va tayyor mahsulot zaxiralarining hajmi, ishlab chiqarish siklining davomiyligi hamda debitorlik qarzlarning aylanish tezligi aylanma kapitalga bo'lgan ehtiyojni belgilaydi. Shu sababli xorijiy tadqiqotlarda aniqlangan bog'liqliklarni O'zbekiston kimyo sanoati korxonalarining moliyaviy ko'rsatkichlari asosida baholash, aylanma kapitalni boshqarish samaradorligi bilan moliyaviy barqarorlik o'rtasidagi munosabatni aniqlash zarur.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda kimyo sanoati korxonalarida aylanma kapitalni boshqarish samaradorligining moliyaviy barqarorlikka ta'sirini baholashda tizimli, qiyosiy va iqtisodiy-statistik tahlil usullaridan foydalaniladi. Tadqiqotning axborot bazasini Dehqonobod kaliy zavodi AJning 2022–2024-yillardagi rasmiy moliyaviy hisobotlari tashkil etadi. Tahlil jarayonida aylanma aktivlar tarkibi, ishlab chiqarish zaxiralari, debitorlik va kreditorlik qarzlari hamda pul mablag'larining o'zgarish dinamikasi o'rganiladi. Aylanma kapitaldan foydalanish samaradorligini baholashda joriy likvidlik koeffitsiyenti, sof aylanma kapital, zaxiralar aylanuvchanligi va pul mablag'larining aylanish davri kabi ko'rsatkichlarga e'tibor qaratiladi. Mazkur ko'rsatkichlarni o'zaro taqqoslash orqali aylanma mablag'larning tarkibiy o'zgarishlari,

moliyaviy resurslardan foydalanishdagi mavjud muammolar va ularning korxona moliyaviy barqarorligiga ta'siri aniqlanib, aylanma kapitalni boshqarish samaradorligini oshirish yo'nalishlari asoslanadi.

Tahlil va natijalar

Kimyo sanoati korxonalarida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash aylanma kapitalning hajmi bilangina emas, balki uning tarkibi, aylanish tezligi va joriy majburiyatlarni qoplash imkoniyatlari bilan ham bog'liq. Ushbu tarmoqda ishlab chiqarish jarayonlarining murakkabligi, xomashyo va materiallarga bo'lgan doimiy ehtiyoj hamda mahsulot tayyorlash siklining davomiyligi aylanma mablag'lardan oqilona foydalanishni talab etadi. Ishlab chiqarish uzluksizligini saqlash uchun zarur zaxiralarni shakllantirish katta miqdordagi moliyaviy resurslarni jalb qilishni taqozo etadi. Biroq mablag'larning ortiqcha qismi zaxiralar yoki debitorlik qarzlari uzoq muddat band bo'lib qolsa, ularning pul shakliga qaytishi sekinlashadi va korxonaning joriy majburiyatlarni bajarish imkoniyatlari cheklanishi mumkin. Aylanma aktivlarning ko'payishi ham har doim moliyaviy holatning yaxshilanishini anglatmaydi. Muhimi, ushbu aktivlarning qanchalik tez aylanishi, tarkibida likvid mablag'larning yetarli bo'lishi va ular hisobidan qisqa muddatli majburiyatlarni o'z vaqtida qoplash imkoniyatidir. Shu jihatdan aylanma kapitalni boshqarishda uning yetarliligini ta'minlash bilan birga, tarkibiy muvozanatini saqlash va moliyaviy resurslarning ishlab chiqarish hamda sotish jarayonlarida ortiqcha band bo'lib qolishining oldini olish muhim ahamiyatga ega.

Mazkur bog'liqlikni amaliy jihatdan baholash maqsadida Dehqonobod kaliy zavodi AJning 2022–2024-yillardagi moliyaviy ko'rsatkichlari tahlil qilindi. Ushbu korxona misolida aylanma kapital tarkibidagi o'zgarishlarni o'rganish ishlab chiqarish zaxiralari, debitorlik qarzlari va pul mablag'lari o'rtasidagi nisbatning moliyaviy barqarorlik bilan bog'liqligini aniqlash imkonini beradi. Korxonaning rasmiy yillik hisobotlarida aks ettirilgan aylanma aktivlar, tovar-moddiy zaxiralar, debitorlik qarzlari va pul mablag'larining dinamikasi moliyaviy resurslardan foydalanish holatini baholash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Tahlil davomida ko'rsatkichlarning nafaqat mutlaq qiymatlari, balki ularning yillar bo'yicha o'zgarish yo'nalishlari va aylanma aktivlar tarkibidagi ulushlariga ham e'tibor qaratildi. Chunki ayrim aktivlar hajmining qisqarishi mablag'lar aylanishi tezlashganini bildirishi mumkin bo'lsa, boshqa holatlarda buxgalteriya balansining alohida moddalari o'zgarishi bilan izohlanadi. Tahlil uchun 2023-yilgi hisobotning davr boshiga va oxiriga tegishli ma'lumotlari hamda 2024-yilgi hisobot ko'rsatkichlaridan foydalanildi [5,6]. Mazkur ma'lumotlarni o'zaro taqqoslash orqali korxonada aylanma kapitalning shakllanishi, uning tarkibiy o'zgarishlari va moliyaviy barqarorlikka ta'sir etishi mumkin bo'lgan omillarni aniqlashga e'tibor qaratildi.

1-jadval.

Dehqonobod kaliy zavodi AJ aylanma aktivlarining 2022–2024-yillardagi dinamikasi

Ko'rsatkichlar	2022	2023	2024
Joriy aktivlar jami	2 192 174 886	2 185 384 686	534 017 423
Tovar-moddiy zaxiralar	144 256 563	216 212 149	277 636 228
Debitorlik qarzlari jami	1 769 677 449	1 955 719 438	243 979 346
Pul mablag'lari	277 791 421	12 767 510	12 392 385
Xaridor va buyurtmachilarning qarzlari	63 780 363	111 181 314	56 273 460

Manba: Dehqonobod kaliy zavodi AJning 2023–2024-yillardagi rasmiy moliyaviy hisobotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, korxonaning joriy aktivlari 2022-yildagi 2 192 174 886 birlikdan 2023-yilda 2 185 384 686 birlikka, 2024-yilda esa 534 017 423 birlikka kamaygan. Ayniqsa, 2024-yilda kuzatilgan keskin pasayish aylanma aktivlar tarkibida sezilarli o'zgarish yuz berganini bildiradi. Biroq bu holatni korxonaning operatsion faoliyatida mablag'lar qisqarib

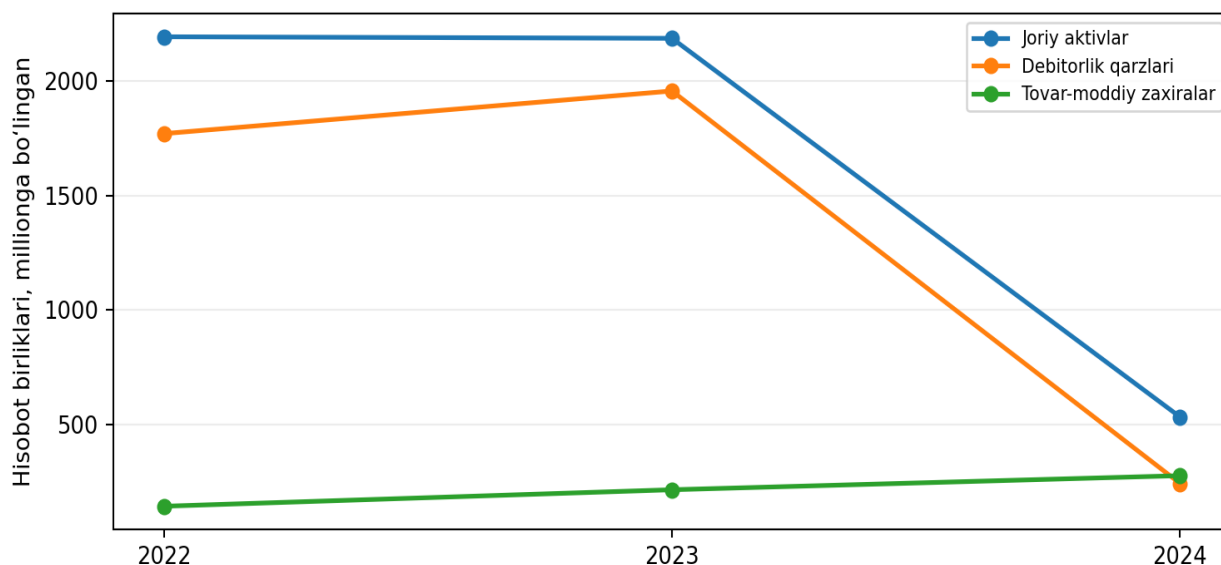

ketgani bilan to'liq izohlash mumkin emas. Chunki 2023-yil oxirida debitorlik qarzlari tarkibida ta'sischilarning ustav kapitaliga ulushlar bo'yicha 1 604 353 918 birlik qarzi mavjud bo'lgan. 2024-yil oxirida mazkur ko'rsatkich nolga tenglashgan. Demak, joriy aktivlarning kamayishida aynan ushbu balans moddasidagi o'zgarish katta o'rin tutgan.

Shu bilan birga, tovar-moddiy zaxiralar hajmi tahlil qilingan davr davomida muntazam ko'paygan. Ularning qiymati 2022-yildagi 144 256 563 birlikdan 2024-yilda 277 636 228 birlikka yetgan. Pul mablag'larining 2022-yilga nisbatan keskin kamaygani esa aylanma kapital tarkibida likvid mablag'lar ulushining pasayganini ko'rsatadi. Ushbu o'zgarishlar aylanma kapitalning umumiy qiymatidan tashqari uning alohida tarkibiy qismlarini ham baholash zarurligini tasdiqlaydi.

1-rasm.

Dehqonobod kaliy zavodi AJ aylanma aktivlari tarkibiy qismlarining o'zgarish dinamikasi

Manba: muallif tomonidan korxonaning rasmiy moliyaviy hisobotlari asosida shakllantirilgan

1-rasmda Dehqonobod kaliy zavodi AJning joriy aktivlari va debitorlik qarzlari dinamikasi o'zaro yaqin yo'nalishda o'zgargani kuzatiladi. Xususan, 2022–2023-yillarda joriy aktivlarning umumiy hajmi deyarli barqaror saqlangan bo'lsa-da, ularning tarkibida debitorlik qarzlari ulushi ortgan. 2024-yilda esa har ikkala ko'rsatkich keskin kamaygan. Bu holat debitorlik qarzlarning korxona aylanma aktivlari tarkibida salmoqli o'rin egallaganini ko'rsatadi. Biroq mazkur pasayishni faqat qarzlarni undirish samaradorligining oshishi bilan izohlash to'g'ri emas. Chunki debitorlik qarzlari tarkibida xaridorlarning mahsulot va xizmatlar uchun qarzlaridan tashqari boshqa turdagi qarzdorliklar ham mavjud. Jumladan, ta'sischilarning ustav kapitaliga ulushlar bo'yicha qarzlaridagi o'zgarish umumiy debitorlik qarzlari hajmiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Shu bilan birga, joriy aktivlar va debitorlik qarzlari kamaygan bir paytda tovar-moddiy zaxiralarning o'sishi aylanma kapital tarkibida muayyan nomutanosiblik yuzaga kelganini ko'rsatadi. Zaxiralar ishlab chiqarish faoliyatini davom ettirish uchun zarur bo'lsa-da, ularni qisqa muddatda pul mablag'lariga aylantirish har doim ham oson emas[7]. Ayniqsa, tayyor mahsulotlarning sotilishi kechikkan yoki xomashyo zaxiralari ishlab chiqarish ehtiyojidan ortiq shakllangan sharoitda mablag'larning aylanish muddati uzayishi mumkin. Shu sababli korxonaning moliyaviy holatini faqat joriy aktivlar hajmiga qarab baholash yetarli emas. Ularning tarkibi, likvidlik darajasi va pul mablag'lariga aylanish imkoniyatlarini ham hisobga olish zarur.

Aylanma kapital tarkibida zaxiralarning ortishi kimyo sanoati korxonalari uchun alohida e'tiborga loyiq. Ushbu tarmoqda ishlab chiqarish jarayonining texnologik xususiyatlari, xomashyo yetkazib berish muddatlari va mahsulot tayyorlash bosqichlarining o'zaro bog'liqligi

muayyan miqdorda zaxiralar saqlashni talab qiladi. Xomashyo va materiallarning yetishmasligi ishlab chiqarish uzluksizligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Biroq zaxiralarni iqtisodiy jihatdan asoslanmagan holda ko'paytirish ham korxona uchun maqbul emas. Bunday sharoitda moliyaviy resurslarning ma'lum qismi uzoq muddat zaxiralarda band bo'lib qoladi, saqlash xarajatlari ortadi va qo'shimcha moliyalashtirishga ehtiyoj yuzaga kelishi mumkin[8]. Ayniqsa, tayyor mahsulot qoldiqlarining ko'payishi ishlab chiqarish hajmi bilan sotish imkoniyatlari o'rtasidagi muvozanatni baholash zarurligini ko'rsatadi. Mahsulot zaxiralarining ortishi ayrim hollarda kelgusidagi sotuvlar uchun oldindan shakllantirilgan zahiralalar bilan bog'liq bo'lsa, boshqa holatlarda realizatsiya jarayonining sekinlashganini anglatishi mumkin. Ushbu omillarni farqlash uchun zaxiralar hajmini sotishdan olingan tushum, mahsulot tannarxi va ishlab chiqarish ko'rsatkichlari bilan taqqoslash lozim. Shu jihatdan Dehqonobod kaliy zavodi AJning 2023–2024-yillardagi tovar-moddiy zaxiralari tarkibini alohida tahlil qilish ularning qaysi qismlari hisobiga o'sish yuz berganini aniqlash hamda aylanma kapitalni boshqarish samaradorligini oshirish yo'nalishlarini belgilash imkonini beradi.

2-jadval.

Dehqonobod kaliy zavodi AJ tovar-moddiy zaxiralari tarkibining o'zgarishi

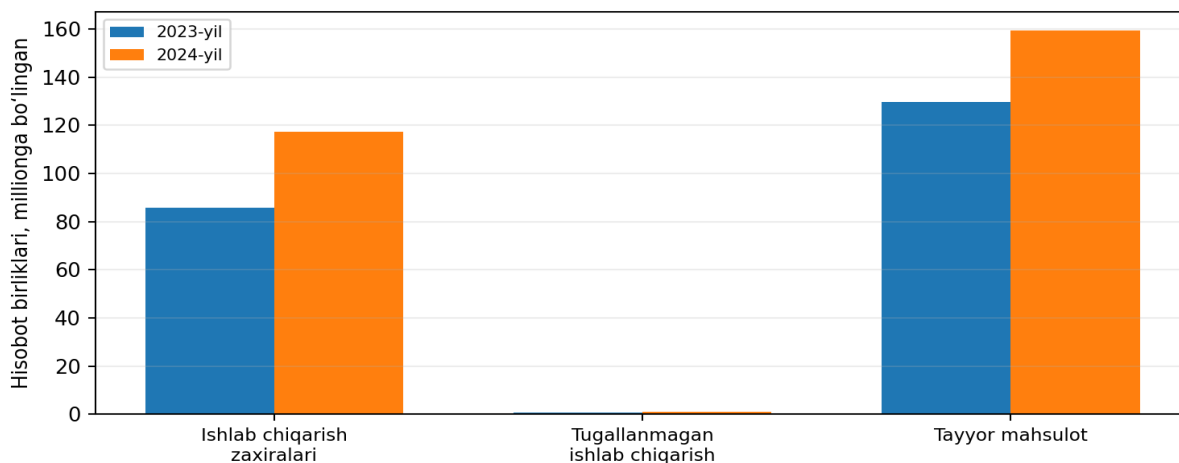
Ko'rsatkichlar	2023	2024
Ishlab chiqarish zaxiralari	85 898 754	117 270 646
Tugallanmagan ishlab chiqarish	732 993	1 109 246
Tayyor mahsulot	129 580 402	159 256 336
Tovar-moddiy zaxiralar jami	216 212 149	277 636 228

Manba: Dehqonobod kaliy zavodi AJning 2024-yilgi moliyaviy hisoboti

2-jadval natijalariga ko'ra, korxonada tovar-moddiy zaxiralar 2024-yilda oldingi yilga nisbatan 28,4 foizga oshgan. Jumladan, ishlab chiqarish zaxiralari 36,5 foizga, tayyor mahsulot hajmi esa 22,9 foizga ko'paygan. Zaxiralar tarkibida tayyor mahsulotning salmoqli o'rin egallashi ularning sotilish tezligini nazorat qilish zarurligini ko'rsatadi. Chunki ishlab chiqarilgan mahsulotning omborlarda uzoq muddat saqlanishi moliyaviy resurslarning navbatdagi ishlab chiqarish sikliga qaytishini sekinlashtiradi.

2-rasm.

Dehqonobod kaliy zavodi AJ tovar-moddiy zaxiralari tarkibining 2023–2024-yillardagi o'zgarishi

Manba: muallif tomonidan korxonaning 2024-yilgi yillik hisoboti asosida shakllantirilgan

2-rasmda ishlab chiqarish zaxiralari bilan tayyor mahsulot qoldiqlari bir vaqtda ortib borgani aks etgan. Bu holat korxonada zaxiralarni rejalashtirish va mahsulot sotish jarayonlarini o'zaro muvofiqlashtirish masalasiga e'tibor qaratish kerakligini bildiradi. Biroq zaxiralar qiymatining o'sishi avtomatik ravishda ortiqcha mahsulot to'planib qolganini anglatmaydi.

Buning uchun ishlab chiqarish hajmi, mahsulot tannarxi va zaxiralar aylanish muddatini ham hisobga olish lozim.

Aylanma kapitaldan foydalanish samaradorligini baholashda uning tarkibiy tuzilishi bilan bir qatorda korxonaning joriy majburiyatlarini o'z vaqtida qoplash imkoniyatlarini ham o'rganish zarur. Chunki aylanma aktivlarning yuqori hajmda shakllanishi har doim ham korxonaning moliyaviy barqarorligi mustahkam ekanligini anglatmaydi[9]. Ayniqsa, aktivlarning asosiy qismi ishlab chiqarish zaxiralari, tayyor mahsulotlar va debitorlik qarzlari jamlangan sharoitda joriy likvidlik koeffitsiyenti yuqori bo'lishiga qaramay, korxona kundalik to'lovlarni amalga oshirishda muayyan qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Bunday vaziyatda debitorlik qarzlarning o'z vaqtida undirilmasligi yoki tayyor mahsulotlarning sotilishi kechikishi pul mablag'lari tushumini sekinlashtirib, qisqa muddatli majburiyatlarni bajarish imkoniyatlarini cheklaydi. Shu bilan birga, kreditorlik qarzlarning ortishi ayrim hollarda qo'shimcha moliyalashtirish manbai vazifasini bajarsa-da, ularning to'lov muddatlari bilan pul tushumlari o'rtasida nomutanosiblik yuzaga kelishi moliyaviy xavflarni kuchaytirishi mumkin[10]. Kimyo sanoati korxonalarida ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta'minlash uchun xomashyo xaridlari, energiya xarajatlari va boshqa joriy to'lovlarni muntazam moliyalashtirish talab etilishi ushbu masalaning ahamiyatini yanada oshiradi. Shu sababli aylanma kapitalni boshqarishda joriy aktivlar va majburiyatlarning mutlaq hajmidan tashqari ularning o'zaro nisbati, pul mablag'larining yetarliligi hamda sotishdan tushgan daromadlarning o'zgarish dinamikasini birgalikda tahlil qilish muhim hisoblanadi. Mazkur jihatlarni hisobga olgan holda Dehqonobod kaliy zavodi AJning joriy majburiyatlari, pul mablag'lari va mahsulot sotishdan olingan sof tushumi o'rtasidagi nisbatlar alohida baholandi. Bu esa korxonada aylanma kapitalning joriy to'lov qobiliyatiga ta'sirini aniqlash, moliyaviy resurslardan foydalanishdagi mavjud nomutanosibliklarni baholash hamda moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash imkoniyatlarini ko'rib chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi[11].

3-jadval.

Dehqonobod kaliy zavodi AJning moliyaviy barqarorlikka ta'sir etuvchi ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	2023	2024
Joriy aktivlar	2 185 384 686	534 017 423
Joriy majburiyatlar	140 697 258	59 199 418
Joriy kreditorlik qarzlari jami	140 697 258	59 199 418
Mahsulot sotishdan sof tushum	696 482 923	707 732 069
Mol yetkazib beruvchilar va pudratchilarga qarz	14 714 619	26 503 858

Manba: Dehqonobod kaliy zavodi AJning 2024-yilgi yillik moliyaviy hisoboti.

3-jadval ma'lumotlari korxonaning joriy majburiyatlari 2024-yilda 57,9 foizga qisqarganini ko'rsatadi. Shu davrda mahsulot sotishdan sof tushum 1,6 foizga oshgan. Demak, sotishdan olingan tushumning nisbatan barqaror saqlanishi joriy aktivlar hajmining keskin kamayishi bilan bir vaqtda yuz bergan. Bu ikki ko'rsatkichning turlicha yo'nalishda o'zgarishi moliyaviy barqarorlikni baholashda aktivlar tarkibini chuqurroq o'rganish zarurligini bildiradi.

Korxonaning mol yetkazib beruvchilar va pudratchilar oldidagi qarzlari esa 2023-yildagi 14 714 619 birlikdan 2024-yilda 26 503 858 birlikka oshgan. Bunday o'sish yetkazib beruvchilar bilan hisob-kitob qilish shartlari o'zgargani yoki xarid hajmining ortishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Biroq mavjud ma'lumotlar ushbu sabablarning qaysi biri ustun bo'lganini aniqlash uchun yetarli emas. Shuning uchun kreditorlik qarzlarni boshqarishda ularning umumiy hajmidan tashqari to'lov muddatlari va qarzlarning tarkibiy tuzilishiga ham e'tibor qaratish lozim.

Korxona moliyaviy barqarorligining ayrim jihatlarni aniqlashtirish uchun joriy likvidlik, sof aylanma kapital va mutlaq likvidlik ko'rsatkichlari hisoblandi. Bunda joriy likvidlik koeffitsiyenti joriy aktivlarning joriy majburiyatlarga nisbati, mutlaq likvidlik koeffitsiyenti pul mablag'larining joriy majburiyatlarga nisbati, sof aylanma kapital esa joriy aktivlar va joriy

majburiyatlar o'rtasidagi farq sifatida olindi[12].

4-jadval.

Dehqonobod kaliy zavodi AJning aylanma kapital va likvidlik ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	2022	2023	2024
Joriy likvidlik koeffitsiyenti	70,20	15,53	9,02
Mutlaq likvidlik koeffitsiyenti	8,90	0,09	0,21
Sof aylanma kapital	2 160 947 146	2 044 687 428	474 818 005
Zaxiralarning joriy aktivlardagi ulushi, %	6,58	9,89	51,99

Manba: muallif tomonidan 2023–2024-yillardagi moliyaviy hisobotlar asosida hisoblangan.

Hisob-kitoblarga ko'ra, korxonaning joriy likvidlik koeffitsiyenti 2022-yildagi 70,20 dan 2024-yilda 9,02 gacha pasaygan. Shunga qaramay, joriy aktivlar joriy majburiyatlardan sezilarli darajada yuqori bo'lib qolgan. Biroq koeffitsiyentning avvalgi yillardagi favqulodda yuqori qiymatlariga debitorlik qarzlari, xususan, ta'sischilarning ustav kapitaliga ulushlar bo'yicha qarzi katta ta'sir ko'rsatgan. Shu sababli yuqori joriy likvidlik korxonaning barcha majburiyatlarini pul mablag'lari hisobidan darhol qoplash imkoniyati mavjudligini anglatmaydi.

Mutlaq likvidlik koeffitsiyentidagi o'zgarishlar bu fikrni yanada aniqlashtiradi. Mazkur ko'rsatkich 2022-yilda 8,90 ni tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilda 0,09 gacha kamaygan, 2024-yilda esa 0,21 ga yetgan. Demak, 2024-yilda korxonaning pul mablag'lari joriy majburiyatlarining taxminan 21 foiziga teng bo'lgan. Bu holat umumiy joriy aktivlar bilan bevosita foydalanish mumkin bo'lgan pul resurslari o'rtasidagi tafovutni ko'rsatadi.

Sof aylanma kapital ham tahlil davrida kamaygan. Uning 2024-yildagi qiymati 474 818 005 birlikni tashkil etgan. Shu bilan birga, tovar-moddiy zaxiralarning joriy aktivlar tarkibidagi ulushi 2022-yildagi 6,58 foizdan 2024-yilda 51,99 foizgacha oshgan. Mazkur o'zgarish aylanma kapital tarkibida ishlab chiqarish zaxiralari va tayyor mahsulotning nisbiy ahamiyati kuchayganini ko'rsatadi.

Tahlil natijalaridan kelib chiqib, kimyo sanoati korxonalarida aylanma kapitalni boshqarishni takomillashtirish bir nechta o'zaro bog'liq yo'nalishda olib borilishi lozim. Avvalo, xomashyo va tayyor mahsulot zaxiralarini ishlab chiqarish hamda sotish hajmlariga mos ravishda rejalashtirish zarur. Debitorlik qarzlarni boshqarishda esa xaridorlarning to'lov intizomini baholash, shartnomalarda to'lov muddatlarini aniq belgilash va qarzlarning yuzaga kelish sabablarini muntazam tahlil qilish maqsadga muvofiq. Shuningdek, pul tushumlari bilan joriy majburiyatlarni qaytarish muddatlarini o'zaro muvofiqlashtirish korxonaning qisqa muddatli to'lov qobiliyatini saqlashga xizmat qiladi[13].

O'rganilgan ko'rsatkichlar aylanma kapitalning maqbul hajmini belgilashda yagona moliyaviy koeffitsiyentga tayanish yetarli emasligini ko'rsatadi. Joriy aktivlarning ko'payishi moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashi mumkin, lekin ushbu o'sish asosan sekin aylanadigan zaxiralar yoki undirilishi kechikayotgan qarzlarni hisobiga yuz bersa, kutilgan natijaga erishilmaydi[14]. Shu sababli kimyo sanoati korxonalari uchun aylanma kapitalni boshqarish tizimida likvidlik, zaxiralar aylanuvchanligi, pul oqimlari va qisqa muddatli majburiyatlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash ustuvor ahamiyatga ega.

Xulosa

Dehqonobod kaliy zavodi AJning 2022–2024-yillardagi moliyaviy ko'rsatkichlari tahlili aylanma kapital tarkibida sezilarli o'zgarishlar yuz berganini ko'rsatdi. Xususan, joriy aktivlar va debitorlik qarzlari hajmi keskin kamaygan bo'lsa, tovar-moddiy zaxiralar muntazam ortib borgan. Joriy aktivlarning qisqarishiga ta'sischilarning ustav kapitaliga ulushlar bo'yicha qarzi nolga tushgani katta ta'sir ko'rsatgan. Shu sababli mazkur o'zgarishni korxona operatsion faoliyati samaradorligining pasayishi yoki ortishi bilan bevosita bog'lash to'g'ri emas.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, kimyo sanoati korxonalarida aylanma kapitalni boshqarish

samaradorligini oshirish uchun zaxiralar hajmini ishlab chiqarish ehtiyojlariga moslashtirish, tayyor mahsulotlarning omborlarda saqlanish muddatini nazorat qilish, debitorlik qarzlarni undirish jarayonini takomillashtirish va pul mablag‘lari harakatini joriy majburiyatlarning to‘lov muddatlari bilan muvofiqlashtirish taklif etiladi. Bunda aylanma kapitalning umumiy qiymatini oshirishdan ko‘ra, uning tarkibini maqbullashtirish va mablag‘larning pul shakliga qaytish tezligini ta‘minlash muhimroqdir.

Kimyo sanoati korxonalarida moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash uchun joriy likvidlik koeffitsiyentini sof aylanma kapital, mutlaq likvidlik va zaxiralar aylanuvchanligi bilan birgalikda baholash maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv aylanma mablag‘lar tarkibidagi nomutanosibliklarni aniqlash, moliyaviy resurslarga bo‘lgan ehtiyojni oldindan baholash va boshqaruv qarorlarining asoslanganligini oshirish imkonini beradi.

Shunday qilib, aylanma kapitalni samarali boshqarish korxonaning faqat joriy to‘lov qobiliyatini saqlash bilan cheklanmaydi. U ishlab chiqarish uzluksizligi, moliyaviy resurslarning oqilona taqsimlanishi va uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash bilan ham uzviy bog‘liq. Shu bilan birga, ushbu tadqiqot natijalari bitta korxonaning uch yillik ma‘lumotlariga asoslangani sababli, xulosalarni boshqa kimyo sanoati korxonalariga tatbiq etishda qo‘shimcha qiyosiy tahlil talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Kimyo sanoatini jadal rivojlantirish vazifalari belgilandi". 2026-yil 2-iyun. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti.
2. Deloof M. Does Working Capital Management Affect Profitability of Belgian Firms? // Journal of Business Finance & Accounting. 2003. Vol. 30, No. 3–4. P. 573–588.
3. Baños-Caballero S., García-Teruel P. J., Martínez-Solano P. Working Capital Management, Corporate Performance, and Financial Constraints // Journal of Business Research. 2014. Vol. 67, No. 3. P. 332–338.
4. Aktas N., Croci E., Petmezas D. Is Working Capital Management Value-Enhancing? Evidence from Firm Performance and Investments // Journal of Corporate Finance. 2015. Vol. 30. P. 98–113.
5. "Dehqonobod kaliy zavodi" AJ. 2023-yil yakunlari bo‘yicha yillik moliyaviy hisobot. O‘zbekiston Respublikasi Yagona korporativ axborot portali (Openinfo). 2024.
6. "Dehqonobod kaliy zavodi" AJ. 2024-yil yakunlari bo‘yicha yillik moliyaviy hisobot. O‘zbekiston Respublikasi Yagona korporativ axborot portali (Openinfo). 2025.
7. García-Teruel P. J., Martínez-Solano P. Effects of Working Capital Management on SME Profitability // International Journal of Managerial Finance. 2007. Vol. 3, No. 2. P. 164–177.
8. Lazaridis I., Tryfonidis D. Relationship Between Working Capital Management and Profitability of Listed Companies in the Athens Stock Exchange // Journal of Financial Management and Analysis. 2006. Vol. 19, No. 1.
9. Enqvist J., Graham M., Nikkinen J. The Impact of Working Capital Management on Firm Profitability in Different Business Cycles: Evidence from Finland // Research in International Business and Finance. 2014. Vol. 32. P. 36–49.
10. Kieschnick R., Laplante M., Moussawi R. Working Capital Management and Shareholders’ Wealth // Review of Finance. 2013. Vol. 17, No. 5. P. 1827–1852.
11. Afrifa G. A. Net Working Capital, Cash Flow and Performance of UK SMEs // Review of Accounting and Finance. 2016. Vol. 15, No. 1. P. 21–44.
12. Afrifa G. A., Padachi K. Working Capital Level Influence on SME Profitability // Journal of Small Business and Enterprise Development. 2016. Vol. 23, No. 1. P. 44–63.
13. Richards V. D., Laughlin E. J. A Cash Conversion Cycle Approach to Liquidity Analysis // Financial Management. 1980. Vol. 9, No. 1. P. 32–38.
14. Shin H. H., Soenen L. Efficiency of Working Capital Management and Corporate Profitability // Financial Practice and Education. 1998. Vol. 8, No. 2. P. 37–45.

